

Віталій МАНЗУРЕНКО

ЮВІЛЕЙНА ВІДЗНАКА, ПРИСВЯЧЕНА 60-РІЧЧЮ СТВОРЕННЯ УПА

Серед багатьох військових формувань України періоду Другої світової війни власні нагородні відзнаки мала лише Українська Повстанська Армія. Тому з відомих українських відзнак та нагород ХХ століття нагороди УПА посідають чільне місце у фалеристичній спадщині України. На відміну від відзнак громадських організацій, які видавалися з нагоди ювілейних дат, нагороди УПА мали не комеморативний, а бойовий характер.

Нагороди були встановлені наказом Головного Командування УПА ч. 3/44 від 27 січня 1944 року й затверджені Українською Головною Визвольною Радою – органом політичного керівництва збройною боротьбою УПА. Проекти відзнак у квітні 1950 року виконав відомий митець Ніл Хасевич. Вже в 1951 році відзнаки були виготовлені за кордоном і почали надходити до повстанців для вручення їх нагородженим¹.

Система бойових нагород УПА складалася з двох груп відзнак – Хрестів Бойової Заслуги і Хрестів Заслуги. Кожна з них поділялася на Золоті, Срібні та Бронзові Хрести. Золоті та Срібні Хрести, крім того, поділялися ще на два класи.

Хрестами Бойової Заслуги могли бути нагороджені лише вояки УПА, які виявили зразки мужності й відваги в сутичках з ворогом, проведенні розвідувальних та диверсійних операцій. Нагородження, як правило, починалося з найнижчого ступеня, Бронзового Хреста, який на класи не ділився. Золотим, Срібним та Бронзовим Хрестом Заслуги могли бути нагороджені нарівні з вояками й цивільні особи за особливу працю для УПА.

Хрести Бойової Заслуги мали загальний дизайн і однаковий розмір (27 мм x 27 мм). В основу відзнаки покладено хрест з рівними кінцями, з-під яких вістрям униз виступають схрещені мечі. В центрі хреста розташований ромб з тризубом. Стрічка до хрестів – темно-червоного кольору з двома горизонтальними чорними смужками. Хрести носили на п'ятикутній колодці, обтягнутій стрічкою.

Знаки вищого класу того самого ступеня різнилися як кольоровим вирішенням, так і кількістю чотирикутних зірок на стрічці. За такою типологічною схемою будувалося розрізнення знаків Золотого, Срібного

та Бронзового Хреста Заслуги УПА. Замість зірочок використовувалися відповідних кольорів та кількості металеві паски. Знаки Хрестів Заслуги мали оригінальну форму: верхній кінець хреста – розширений, бічні – опущені донизу, а нижній – видовжений та загострений².

Крім цих нагород, вояків УПА відзначали Золотою та Срібною зіркою, яку надавали за поранення. Золоту зірку міг отримати той, хто мав п'ять і більше поранень. Постановою Української Головної Визвольної Ради від 6 червня 1948 року для вояків УПА також була заснована медаль "За боротьбу в особливо важких умовах"³.

Останній Головнокомандувач УПА Василь Кук розповів, що ці медалі у 1952 році він мав при собі й нагороджував ними відзначених повстанців. Чи реальне було нагородження хрестами до 1952 року, невідомо. У розмовах з повстанцями автор неодноразово чув, що якщо вони зустрічали вояка з відзнаками УПА, то були впевнені на сто відсотків, що це емгебіст. Ця впевненість була викликана тим, що значна частина зв'язкових та кур'єрських груп була перехоплена органами радянської держбезпеки України, а нагороди, знайдені при них, були вилучені як речові докази⁴.

Зважаючи на те, що доля бойових нагород УПА була настільки трагічна, в післявоєнний час в комбатантських організаціях на Заході не можна було зустріти воїна УПА, нагородженого хрестом. Вирішити це питання змогли лише в 1967 році. Капітулою Золотого Хреста Заслуг, під головуванням Мирослава Климка був встановлений Золотий Хрест УПА. Відновлення Золотого Хреста було приурочено до урочистої дати – 25-ліття УПА. Згідно з положенням правильника, "Золотий Хрест Заслуги одержують всі Вояки УПА та Збройного Підпілля, які своєю боротьбою за Волю України, засвідчили готовність віддати своє життя за Україну, за Волю, за Народ"⁵. Цей хрест, виготовлений за проектом Ніла Хасевича (розроблений 1951 року), був повторно ще раз перевиданий у 1988 році. Перевидання хреста підтверджує, що він був дуже популярним серед вояків УПА, які на той час проживали за кордоном, і кожен з них вважав за велику честь носити його.

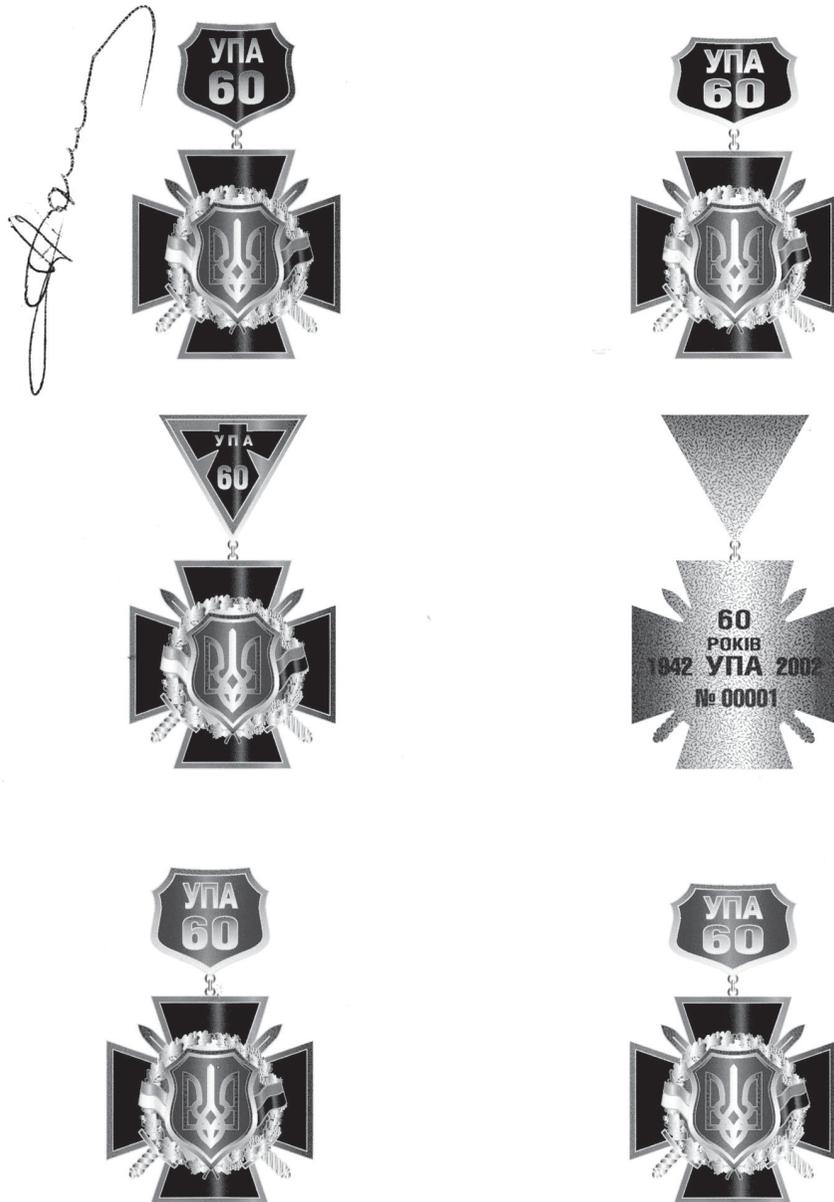
Відтоді (з 1967 року) як за кордоном, так і в Україні не було створено жодної відзнаки, присвяченої ювілею УПА. Відзнаки, яка могла би передати всю велич та героїзм українського народу в боротьбі за свою волю та незалежність. Так, не були належно зафіксовані в українській фалеристиці 30-та, 40-ва та 50-та річниці створення УПА.

² Табачник Д. *Нагороди України*. – Київ, 1996 – Т. 1. – С. 168–169.

³ Манзуренко В. *Нагороди УПА*. – С. 63–65.

⁴ Там само. – С. 65–66.

⁵ Вказка до Золотого Хреста Заслуг Вояка УПА Кості Гіммельрейха. 05.03.1988 р. Австралія // Копія вказки зберігається в домашньому архіві Віталія Манзуренка у Львові.

1. Варіанти ювілейної відзнаки, присвяченої 60-річчю створення УПА, розроблені Володимиром Турецьким.

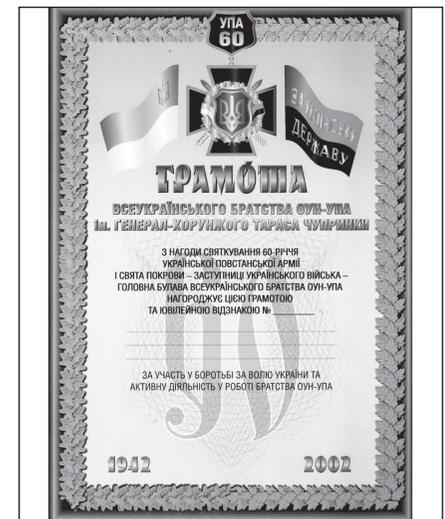
Після проголошення у 1991 році Акту про Незалежність України неодноразово поставало питання про відзначення воїнів УПА, які проживали в Україні і з незалежних від них причин не отримали вчасно заслужених нагород.

Під час підготовки до відзначення 60-ї річниці УПА голова Львівської обласної державної адміністрації Мирон Янків своїм розпорядженням за №544 від 25 червня 2002 року затвердив заходи, серед яких було виготовлення пам'ятної медалі і пам'ятної грамоти⁶. Була створена комісія, яка розглядала запропоновані громадськими організаціями та митцями проекти відзнак та грамот. До комісії ввійшли: керівники Львівської облдержадміністрації, науковці, військові, голова Львівського Крайового Братства ОУН-УПА та голова Товариства репресованих і політв'язнів. Серед багатьох запропонованих проектів увагу комісії відразу привернув проект львівського митця Володимира Турецького. Цей проект вирізнявся серед інших своєю оригінальністю та змістовністю. Проектант зумів у строгій формі, дотримуючись послідовності традицій української фалеристики, надати відзнаці неповторної завершеності. І це не дивно, адже родина Турецьких

⁶ Рішення голови Львівської обласної державної адміністрації №544 від 25.06.2002 р.

2. Аверс та реверс ювілейної відзнаки, присвяченої 60-річчю створення УПА.

3. Грамота з нагоди святкування 60-річчя УПА, де вказуються номер відзнаки, ім'я та прізвище нагородженого.

брала активну участь у національно-визвольних змаганнях. Сліди їх можна розшукати серед січових стрільців, вояків УГА та УПА.

Володимир Турецький розробив кілька варіантів, перший з яких був затверджений комісією (світлина 1). Підпис на проекті поставив власноручно голова Львівського Крайового Братства ОУН-УПА в Україні Олесь-Дмитро Гуменюк.

Згідно з положенням, відзнака складається з трьох елементів. В основі хрест чорного кольору, облямований червоним контуром. На хрест накладається зображення Державного герба України в щиті; щит увінчаний рельєфним вінком з зображенням дубового та калинового листя; на вінок накладені зображення синьо-жовтого та червоно-чорного прапора; по діагоналі виступає зображення двох перехрещених мечів. Планка відзнаки виконана у формі щита, чорне тло облямоване червоним контуром. У полі щита золотими літерами напис "УПА 60".

На реверсі відзнаки рельєфний напис "1942–2002", "60 років УПА" та викарбуваний порядковий номер відзнаки (п'ятизначне число) (світлина 2).

Техніка виконання: карбування з кольорового металу, позолота, гаряча емаль. Хрест розміром 38 мм x 38 мм. Відзнака разом з планкою – 62 мм. Планка розміром 20 мм x 22 мм. До планки додається грамота,

якою засвідчується особа нагородженого (світлина 3)⁷.

Крім того, була розроблена Почесна грамота "За участь у боротьбі за волю України та активну діяльність у роботі братства ОУН-УПА" (світлина 4).

Відзнака за першим номером була вручена на урочистій академії з нагоди 60-ї річниці УПА, що відбулася 5 жовтня 2002 року у Львівському театрі опери та балету, Головнокомандувачу УПА Роману Шухевичу. Цю нагороду отримав його син Юрій Шухевич. Відзнаку за другим номером було вручено останньому Головнокомандувачу УПА Василю Куку.

Треба зауважити, що ця відзнака була випущена згідно з розпорядженням голови Львів-

ської обласної державної адміністрації і погоджена з Головною Булавою Братства УПА. На жаль, ця відзнака не набула статусу державної, оскільки дотепер УПА ще не визнана воюючою стороною.

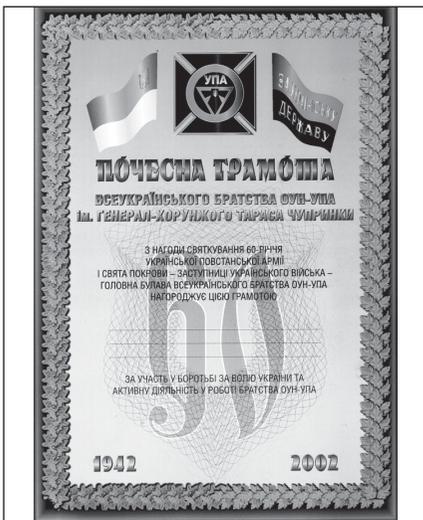
Під час виготовлення ювілейної відзнаки заступник голови Львівської обласної державної адміністрації Володимир Мельник надіслав листи головам обласних державних адміністрацій, на території яких свого часу воювала УПА, з пропозицією долучитися до виготовлення ювілейної відзнаки та замовити її для відзначення ветеранів УПА, що проживають на території цих областей.

На таку пропозицію відгукнулися не всі. Не прийшла відповідь з Хмельницької, Чернівецької та Закарпатської областей. В Івано-Франківській області пішли іншим шляхом. Там вирішили зробити "свою" регіональну відзнаку. Враховуючи, що відзнака виготовлялася з якнайменшими фінансовими затратами, вона має низькохудожній вигляд і не є популярною у ветеранів УПА Івано-Франківщини. Це підтверджує й те, що досі авторів не вдалося зустріти жодного ветерана з відзнакою івано-франківського варіанту.

За звітом Капітули ювілейної відзнаки, станом на 01.06.2003 р. було видано таку кількість відзнак:

- Львівська область – 1000 штук;
- Волинська область – 300 штук;
- Рівненська область – 300 штук;
- Тернопільська область – 250 штук;
- Київська область – 200 штук;
- Чернівецька область – 120 штук;
- США – 100 штук;
- Австралія – 15 штук;
- Крим – 15 штук;
- Караганда (Казахстан) – 12 штук;
- Вінницька область – 10 штук.

Ці цифри свідчать про те, що не всі ветерани УПА отримали заслужену та належну їм ювілейну відзнаку. Також не всі голови облдержадміністрацій відповідально підійшли до вирішення цього питання. Ветерани УПА нині проживають не лише в багатьох країнах світу, а й у всіх областях України. Ще є можливість вручити ювілейні відзнаки ветеранам УПА. Для цього варто лише звернутися до Львівського Крайового Братства ОУН-УПА, де Капітула ювілейної відзнаки, присвяченої 60-річчю створення УПА, має ще необхідну їх кількість.

4. Почесна грамота з нагоди святкування 60-річчя УПА за участь у боротьбі за волю України та активну діяльність у роботі братства ОУН-УПА.

⁷ Положення до ювілейної відзнаки, присвяченої 60-річчю створення УПА.